

В Дунаєвському районі вже переєстровано 14 музеїв, а цьому передувала велика пошуково-дослідницька робота, переосмислення подій, минулого і створення експозицій з погляду сьогодення.

Юні краєзнавці беруть участь в експедиції "Мікротопоніми України", під час якої були зібрані топоніми населених пунктів. Результати роботи дунаївчан опубліковані в районній газеті.

В Чемерівцях вивчено урочища, створено карту населених пунктів. Чималі здобутки в Ізяславському, Славутському, Полонському, Хмельницькому та інших районах.

Що стосується народних традицій, звичаїв, свят і обрядів, які вивчаються в рамках експедиції "Краса і біль України" та "Звичаї нашого краю", то зібрано багатющий матеріал. В Дунаївцях і Вінківцях видані збірники з цих досліджень.

В Старокостянтинові, під керівництвом О.Пажимського, в музеї-садибі "Самчики" зібрано колекцію народного одягу.

В школах Старосинявського району розгорнуто етнографічно-пошукову роботу з вивчення свого родоводу, подвижницької діяльності своїх дідів і прадідів. Оформлюються альбоми, альманахи народних пісень, куточки народознавства.

Учні початкових класів Лисичанської школи Славутського району провели свято української мови. Запросили батьків, учнів старших класів, поета Г.Яковчука, який 30 років був у цій школі директором, викладав українську мову і літературу.

В кожному районі, в багатьох селах є свої неповторні риси, особливості, традиції. Багато з них були втрачені або не підтримувались владою. Зараз традиції, свята, звичаї відроджуються за участю місцевого краєзнавчого активу.

Володимир Войтенко

РОЗВИТОК КРАЄЗНАВСТВА НА ЖИТОМИРЩИНІ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (90-ті РОКИ ХХ ст.)

У розбудові Української незалежної держави чи не найважливішу роль відіграють завдання формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу. В їх реалізації суттєвим чинником виступає краєзнавство, вивчення рідного краю, яке виконує відповідальні науково-пізнавальні та виховні функції¹.

Загальновідомо, щоб любити свій край, його потрібно добре знати. Тому в умовах революційного оновлення суспільства, піднесення національної самосвідомості народу, невпинного зростання його інтересу до власної історії та культури, звершень минулих поколінь особливого значення набувають питання дальшого розвитку краєзнавчих досліджень.

Про значення краєзнавства на сучасному етапі в житті нашого суспільства відзначив у привітанні до делегатів і гостей Другого з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців Президент України Леонід Кучма: "Глибоко усвідомлюючи виняткову роль краєзнавства у створенні об'єктивного літопису нашої країни, розвитку гуманітарної освіти, відродженні історичної пам'яті і формуванні на цій основі національної самосвідомості народу, держава буде всіляко сприяти вашій подвижницькій праці"².

27 березня 1990 р. утворено координаційний центр - Всеукраїнську спілку краєзнавців,

очолювану академіком П.Т.Троньком. До правління спілки від Житомирщини увійшли краєзнавці М.Костриця і Г.Мокрицький³. Відроджено друкований орган Спілки - журнал "Краєзнавство". Все ширше розгортається робота на місцях. У більшості областей і районів України створено, а в багатьох випадках відтворено краєзнавчі товариства розігнані в 30-ті роки тоталітарною системою. З другої половини 80-х - на початку 90-х років відбувається своєрідний вибух у регіональних краєзнавчих дослідженнях. До краєзнавчих пошуків долучилося нове покоління. Значного розвитку набув краєзнавчий рух в Житомирській області.

Установча конференція Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині відбулася 5 січня 1990 р. у приміщенні обласної універсальної наукової бібліотеки. Створення Товариства відбулося під егідою обласного відділення Українського фонду культури. Підготовчу роботу по проведенню установчої конференції взяла на себе ініціативна група, до складу якої увійшли голова обласного відділення Українського фонду культури, доктор історичних наук, професор Житомирського державного педагогічного інституту М.Лавринович, його заступник Є.Зотов, кандидат

географічних наук М.Костриця, директор Житомирського краєзнавчого музею Л.Грузька, бібліограф Г.Ярусевиц, археолог І.Ярмошик, науковий працівник літературного музею В.Єремєєв, журналіст Г.Мокрицький, колишній працівник обласного управління культури Ю.Каповський. 76 делегатів з більшості міст і районів області стали першими дійсними членами Товариства. Від імені оргкомітету з доповіддю "Краєзнавство на Житомирщині: історія, здобутки, проблеми" виступив дійсний член Географічного товариства АН СРСР, кандидат географічних наук М.Костриця. Про проект програми Товариства доповів завідувач відділу охорони пам'яток і культури обласного краєзнавчого музею І.Ярмошик, про статут науково-краєзнавчого Товариства - журналіст-краєзнавець Г.Мокрицький⁴.

Стратегію діяльності Товариства визначено його програмою. За нею головними напрямками роботи Товариства визначені наступні:

- об'єднання всіх краєзнавців регіону Великої Волині (Житомирської, Рівненської, Волинської, частини Хмельницької і Тернопільської областей) з метою наукового дослідження в природничому, історичному, соціально-економічному та культурному аспектах;
- вивчення матеріальної і духовної культури краю;
- створення кадастрів природних ресурсів та складання географічного атласу;
- підготовка та видання різноманітної краєзнавчої літератури;
- організація і проведення науково-краєзнавчих конференцій, симпозіумів та "круглих столів";
- увічнення пам'яті видатних земляків.

Конкретні напрями діяльності Товариства визначені у статуті. На установчій конференції головою Товариства було обрано професора М.Никончука, віце-головою з наукової роботи - кандидата географічних наук М.Кострицю, віце-головою з організаційно-масової та видавничої роботи - журналіста Г.Мокрицького, вченим секретарем археолога І.Ярмошика. До Ради Товариства увійшло 17 чоловік.

З метою консолідації всіх краєзнавчих сил регіону у 1991 році у Рівному було проведено Першу науково-краєзнавчу конференцію "Велика Волинь: минуле і сучасне"⁵. У ній взяли участь науковці і краєзнавці з Києва, Житомира, Львова, Луцька, Острога, інших міст України. На конференції було прийнято ухвалу щодо проведення щорічних наукових краєзнавчих конференцій у культурних центрах, що входять до регіону Велика Волинь (Луцьк, Житомир, Остріг тощо). Визнано за доцільне об'єднувати зусилля трьох областей (Житомирської, Волинської, Рівненської) для спільної праці на культурологічну програму

"Велика Волинь". З цією метою створено регіональну координаційну раду⁶.

1991-й рік став початком видавничої діяльності Товариства. Цього року побачила світ колективна праця краєзнавців Ружинського району (автори В.Заморський, О.Коляновський, О.Митюк, В.Семенюк): "Ружин: сторінки історії", в якій систематизовано численні матеріали від найдавніших часів до наших днів. 7 В Житомирі видавництво "Житомирський вісник" започаткувало науково-популярну серію "Пам'ятки рідного міста". Першою з друку з'явилася книжка М.Костриці та Г.Мокрицького "Церква святого Архистратига Михаїла"⁸. На 1998 рік вже побачили світ шість книжок цієї серії.

Протягом 1991 року науково-творча група Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині у складі С.Глабчука, Р.Кондратюка, В.Олійника, І.Ярмошика, Г.Ярусевиц під керівництвом М.Костриці розробила опорний план історико-культурної програми "Коліївщина" в с.Кодні Житомирського району. Довгострокова програма розрахована на створення Всеукраїнського історико-меморіального комплексу⁹.

Члени Товариства взяли активну участь у підготовці фундаментальної праці "Репресоване краєзнавство", виданої Інститутом історії АН України, Всеукраїнською спілкою краєзнавців та Міністерством культури України¹⁰. Серед 75 нарисів про репресованих українських краєзнавців, вчених і дослідників вміщено розповіді про життя і діяльність орнітолога В.Бруховського, етнографа В.Кравченка, природознавця П.Тутковського.

У 1992 році Товариство налагодило творчі стосунки з нащадками видатного вченого, державного діяча періоду УНР та Директорії І.Фещенка-Чопівського.

13 вересня 1992 р. одна з центральних вулиць Житомира, на якій в гімназичні роки мешкав Іван Андріанович, одержала ім'я вченого. Цього ж року за сприяння Товариства побачила світ книга спогадів вченого "Хроніка мого життя", яка є цінним джерелом для вивчення історії нашої держави періоду УНР та Директорії¹².

У червні 1993 року відбулася Друга звітно-виборча конференція Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині, на якій було обрано новий склад ради Товариства та його керівні органи. Президентом Товариства обрано кандидата історичних наук Б.Кругляка (з наукової роботи) та журналіста Г.Мокрицького (з видавничої діяльності), вченим секретарем - І.Ярмошика¹³.

9-11 вересня 1993 року в Житомирі відбулася Міжнародна науково-краєзнавча конференція "Велика Волинь: минуле й сучасне", яка була одночасно Третьою регіо-

нальною конференцією (Друга відбулася у 1992 р. в Луцьку і Рівному). Краєзнавчий форум в Житомирі зібрав більш як 170 краєзнавців, науковців, дослідників, архівістів, музейних працівників і ділових людей з багатьох міст України, Білорусі, Росії, Польщі, Німеччини, Канади¹⁴. На конференції було розглянуто історичні проблеми Великої Волині, питання збереження історико-культурної спадщини, еколого-демографічні та соціальні проблеми краю. Велику увагу було приділено висвітленню питань народознавства, поверненню з небуття видатних постатей.

До програми конференції було включено урочисте відкриття анотаційної дошки видатному вченому, державному і церковному діячеві Іванові Огієнку. Учасники і гості конференції ознайомилися з історичними пам'ятниками с.Кодні Житомирського району, м.Бердичева, відвідали літературний музей Джозефа Конрада в с.Терехова Бердичівського району. Конференція в Житомирі здобула схвальну пресу, сприяла підняттю на новий щабель розвитку краєзнавства в регіоні¹⁵.

У листопаді 1993 року відбулася установча конференція Новоград-Волинського регіонального краєзнавчого товариства, яке очолив вчитель гімназії В.Вітренко. Невдовзі краєзнавчі осередки було створено у Володарськ-Волинському, Бердичеві, Малині, Ружині¹⁶.

Восени 1994 року, під час святкування Дня міста, Житомир знову гостинно приймав краєзнавців з усієї України. Цього разу всеукраїнську конференцію було присвячено 550-річчю отримання Житомиром Магдебурзького права, 190-річчю з часу, коли Житомир став адміністративним центром Волинської губернії та 110-й річниці заснування міста. Окрему секцію було присвячено 100-річчю з дня народження О.П.Довженка¹⁷. Під час роботи конференції було увічнено пам'ять уродженця Житомира, видатного хіміка, академіка М.Усановича. На будинку, де народився вчений (вул.Михайлівська, 5) встановлено меморіальну дошку¹⁸. Учасники і гості конференції відвідали виставку поштових листівок "Житомир крізь призму століть", представлену з особистої збірки М.Костриці¹⁹.

Починаючи з 1995 року, краєзнавчі конференції стали проводитися в районах області. Зокрема, того року відбулися конференції у Новограді-Волинському та Володарськ-Волинському.

Першу з них було присвячено 200-річчю утворення Волинської губернії та 200-річчю Волинської єпархії²⁰, другу - 450-ій річниці з часу заснування Володарськ-Волинського (Горошок)²¹.

З метою популяризації історичного минулого рідного краю протягом 1994-1995 років

обласною газетою "Радянська Житомирщина" за участю членів Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині було проведено конкурс-вікторину "Земля моїх батьків"²². У ній взяли участь учні, студенти, вчителі, краєзнавці практично з усіх районів і міст області. проведення вікторини-конкурсу сприяло поживленню краєзнавчої роботи на місцях, залученню до краєзнавчого співтовариства нових членів.

Товариство налагодило творчі стосунки з Інститутом дослідників Волині та Товариством "Волинь" у Вінніпезі (Канада), Товариством волинських німців у Німеччині, Мінським обласним краєзнавчим товариством. Здійснюється обмін літературою, інформацією, науковці з далекого і близького зарубіжжя беруть активну участь у краєзнавчих конференціях, що проводяться на Житомирщині²³.

Протягом 1993-1998 рр. на Житомирщині проведено 12 представницьких Всеукраїнських та міжнародних краєзнавчих форумів, присвячених визначним подіям у житті України, Волині, Житомирщини.

Плідним у цьому відношенні став 1997 рік. У червні в Житомирі відбулася Всеукраїнська науково-краєзнавча конференція "Українська національна ідея: історія і сучасність", присвячена 80-річчю УНР, 90-річчю від дня народження О.Ольжича²⁴.

У вересні цього ж року відбулася Всеукраїнська конференція, присвячена 60-річчю з часу утворення Житомирської області²⁵.

До конференції було видано збірник наукових праць "Житомирщина крізь призму століть"²⁷, відкрито пам'ятну меморіальну дошку, присвячену перебуванню у 1918 році в Житомирі уряду УНР на чолі з М.Грушевським²⁸.

Всього ж за останні роки в області силами краєзнавчого Товариства встановлено анотаційні та пам'ятні меморіальні дошки І.Фещенко-Чопівському, І.Огієнку, М.Усановичу, В.Липинському, Ернсту Кончаку, О.Шумському, О.Кандибі (О.Ольжичу), М.Грушевському.

Важливе місце в діяльності Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині посідає видавнича справа. За цей час науковцями і краєзнавцями видруковано понад 50 найменувань книжок. Серед них - навчальні посібники для вчителів і учнів²⁹, науково-популярні праці³⁰, видання, присвячені видатним землякам³¹.

Товариство надає важливого значення роботі із студентською і учнівською молоддю, залученню їх до пошукової краєзнавчої діяльності.

У 1997 році на базі Товариства організовано Молодіжний історико-краєзнавчий центр. 45 старшокласників області під керівництвом

науковців протягом року досліджували мало-відомі сторінки історії рідного краю, забуті імена видатних земляків, соціально-економічні і екологічні проблеми. В результаті пошукової роботи в архівах, музеях, бібліотеках юні дослідники за обраною тематикою підготували реферати, з якими виступили на підсумковій конференції. Матеріали юних дослідників видано окремою збіркою³².

Таким чином, можна констатувати, що у 90-х роках на Житомирщині склалася чітка система краєзнавчої роботи, яка сприяє всебічному відродженню духовності в регіоні. Цю діяльність позитивно схвалено з високої трибуни Другого з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців³³.

М.Ю.Костриця, М.М.Костриця.

- 1 Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні духовності та культури: досвід, проблеми, перспективи.-К.: Рідний край, 1994.-С. 6.
- 2 П'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (25 грудня 1996 р., м.Київ): Матеріали та документи.-К., 1997.-С. 4.
- 3 Скляренко Є. Сворено Спілку краєзнавців// Рад.Житомирщина.-1990.-13 квітня.
- 4 Дерев'яно Ф. Третє народження науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині//Рад.Житомирщина.-1990.-13 січ.; Скляренко Є.М. Установча конференція Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині // Український історичний журнал.-1990.-№6.-С. 156.
- 5 Велика Волинь: минуле і сучасне: Тези регіональної наукової конференції.-Рівне, 1991.-128 с.
- 6 Хроніка діяльності Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині (1990-1993 рр.)//Велика Волинь: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині.-Т. 15.-Житомир, Журфонд, 1994.-С. 182.
- 7 Ружин: Сторінки історії (Автори В.Л.Заморський, О.Б.Коляновський, О.І.Митюк, В.В.Семенюк).-Житомир, 1991.-176 с.
- 8 Костриця М., Мокрицький Г. Церква святого Архистратига Михаїла.-Житомир, 1991.-32 с. (Житомир. Пам'ятки рідного міста. Вип. 1).
- 9 Дерев'яно Ф. За програмою "Коліївщина"// Рад.Житомирщина.-1992.-7 квіт.
- 10 Репресоване краєзнавство (20-30-ті роки).-К., 1991.-478 с.
- 11 Фещенко-Чопівський І.А. Хроніка мого життя: Спогади міністра Центр. Ради та Директорії (Передм. В.О.Шевчука; Комент., прим. М.Ю.Костриці, Г.П.Мокрицького.-Житомир, 1992.- 124 с.
- 12 Мусійчук Ф. Звітують дослідники Волині// Рад.Житомирщина.-1993.-3 лип.
- 13 Велика Волинь: минуле і сучасне: Тези Міжнародної науково-краєзнавчої конференції/Відп. редактор М.Ю.Костриця.-Житомир, 1993.-278 с.
- 14 Дерев'яно Ф. Краєзнавці настроєні оптимістично//Рад.Житомирщина.-1993.-16 вер.; Пащук І. Знати минувшину, берегти сучасне//Вільне слово (Рівне).-1993.-22 вер.
- 15 Об'єднались зв'язельські краєзнавці//Житомир.вісник.-1993.-19 лист.; Костриця М. Що в імені твоєм, Житомир?: Житомир крізь призму століть//Вільне слово.-1994.-7 трав.
- 16 Житомир в історії Волині і України: Тези Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції/ Відп. редактор М.Ю.Костриця.-Житомир, 1994.-296 с.
- 17 Кавун О. його знають вчені світу// Рад.Житомирщина.-1994.-13 вер.
- 18 Малин Г. Таким був Житомир //Рад.Житомирщина.-1994.-20 вер.
- 19 Звягель древній і вічно молодий: Тези Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 200-річчю з часу утворення Волинської губернії// Відп.редактор М.Ю.Костриця.-Новоград-Волинський, 1995.-274 с.
- 20 Горошківщина крізь призму століть: Тези наукової краєзнавчої конференції, присвяченої 450-річчю Володарськ-Волинського (Відп.редактор М.Ю.Костриця).-Володарськ-Волинський-Житомир, 1995.-179 с.
- 22 Костриця М. Вітасмо переможців: Конкурс-вікторина "Земля моїх батьків" //Рад.Житомирщина, 1995.-7 вер.
- 23 Онуфрійчук І. Інститут дослідів Волині у Вінніпезі//Велика Волинь: минуле і сучасне: Тези Міжнародної краєзнавчої конференції.-Житомир, 1993.-С. 17-18; Арндт Н. Дослідження Волині у німецькому товаристві волянців// Звіт.-С. 19-20.
- 24 Українська національна ідея: історія і сучасність: Науковий збірник /Відп. редактор М.Ю.Костриця.-Житомир, 1997.-177 с.
- 25 Костриця М.Ю., Кондратюк Р.Ю. Взлет духу: О.Ольжич і Житомирщина.-Житомир-Київ, 1997.-32 с.
- 26 Житомирщина крізь призму століть: Науковий збірник/Відп.редактор М.Ю.Костриця.-Житомир, 1997.-192 с.
- 27 Помогайбо Л. Закарбовано у мрамурі: Меморіальну дошку на честь Малої Ради УНР на чолі з М.С.Грушевським урочисто відкрито у Житомирі//Клич нації.-1997.-№4.-[вересень].
- 28 Костриця М.Ю. Географія Житомирської області: посібник для вчителів і учнів.-Житомир, 1993.-200 с.; іл.; його ж. Рідний край: Посібник для вчителів і учнів Житомирщини.-Житомир: СМП "Житомир: РІКО-ПРЕС-РЕКЛАМА".-1994.-192 с.; іл.; Мокрицький Г. Розповіді про Житомир: Читанка для дітей.-Житомир: Журфонд, 1995.-24 с.; іл.
- 29 Студінський В.А., Тимошенко В.І. Історія Малина.-Малин, 1993.-112 с.; Костриця М.Ю. Еколого-географічний словник-довідник Житомирщини.-Житомир, 1996.-19 с.; Студінський В.А., Студінська Г.Я. Чорнобильський аспект

- економіко-екологічного розвитку Житомирщини.-Одеса-Житомир-Малин, 1997.-104 с.
- 30 Костриця М.Ю., Мокрицький Г.П. У просторі і часі.-Житомир, 1995.-206 с.; Копоть І.Є., Мокрицький Г.П. Віктор Косенко і Житомир.-Житомир, 1996.- 32 с.

- 31 Роль краєзнавства в духовному збагаченні особи//Матеріали обласної науково-практичної конференції/ Відп. редактор М.Ю.Костриця.-Житомир, 1998.-286 с.
- 32 II з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців...-1997.-С. 35, 58.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ КЛУБУ "КРАЄЗНАВЕЦЬ" (До ХХ-річчя його діяльності)

Після занепаду краєзнавчої роботи в Україні в 30-ті роки з часом, в 60-70 роки, діяльність краєзнавців почалась відновлюватись в основному за рахунок державних установ і окремих розпорощених ентузіастів - шанувальників рідного краю, його історії.

Працівники відділу краєзнавчої роботи Харківської державної наукової бібліотеки (ХДНБ) ім.В.Короленка (тепер відділ україніки) Г.Каширина, Т.Шерстюк і В.Ярошик вирішили об'єднати зусилля окремих дослідників, що займалися краєзнавством з числа творчої інтелігенції-журналістів, істориків, педагогів в клуб "Краєзнавець".

Перше засідання клубу відбулося 13 травня 1978 року в відділі краєзнавчої роботи. На ньому, крім працівників відділу, були присутні М.Дяченко, Л.Стрековський, І.Марченко, В.Кисіль, Б.Заскальнов, Б.Гольдін. Було складено план роботи й накреслені основні засади діяльності клубу з врахуванням досвіду інших бібліотек.

На сьогодні клуб об'єднує більше 100 осіб, різних за фахом, рівнем освіти, віком, закоханих в історію рідного краю - Слобожанщину. Він став одним з найпрестижніших культосвітніх організацій в області, куди з радістю йдуть і академіки, і студенти, і домашні господарки.

Робота клубу здійснювалась по таких основних напрямках: наукові дослідження, просвітницька робота, участь у громадському житті, популяризація матеріалів про Слобожанщину, виховна робота серед молоді, виступи з лекціями в різних колективах і органах масової інформації.

На щомісячних засіданнях (читаннях), яких з 1978 року відбулося більше 230, розглядалися питання з таких тем: історія минулого краю, охорона пам'яток історії та культури, діяльність і життя видатних земляків, дослід-

ження шляхів походження князя Ігоря, річки Харківщини, садово-паркова архітектура, екологічні проблеми краю, історія деяких міст і сіл Харківщини, історія української і російської літератури, пов'язаної з Харковом, театральне й музичне життя Харкова революційні події у Харкові й на Україні, харківське підпілля і битви за Харків в роки Великої Вітчизняної війни, історія науки, авіації, народної освіти, суспільного життя, преси, міського транспорту, жіночої медичної освіти; декабристи Росії і України, видавнича діяльність минулого, знамениті садиби України й Росії, архітектурні пам'ятки Прибалтики, охорона природи й навколишнього середовища, проблеми озеленення міста, історія храмів області і їх зодчі, розвиток фотографії в країні, етнографія Слобожанщини, відродження харківських церков, топоніміка міста, увічнення пам'яті видатних харків'ян, історія краєзнавства й ін.

Назвемо основні теми читань останнього десятиліття: перебування родини Грот на Україні, історія Червоного козацтва, створення фольклорного ансамблю "Слобожанин", реставрація культових споруд, екологія та духовне життя, нові досягнення харківських археологів, архітектура Вірменії, архітектура Харкова, історія будівництва Держпрому, діяльність товариства "Меморіал", родина Алчевських і Харків, розвиток генетики в Харкові, родові мастки Петербурга, перший радянський уряд України, історія історико-філологічного товариства, перші фотоательє в Харкові, історія Харківського художнього музею, з історії Слобожанської кухні, з історії книгодрукування в Харкові, внесок ХДНБ ім.В.Г.Короленка у розвиток національної культури і створення національної бібліографії, історія харківського колегіуму, історія села Старий Мерчик, про пам'ятник І.Д.Сірку в Мерефії, репресовані священнослужителі

